

MINNESANTECKNINGAR MEDBORGARDIALOGER

Medborgardialog 2018-11-22 LärKan konferens i Kramfors

18 deltagare

Uppstart

Karin Högström och Andreas Gylling från Samhällsavdelningen, Kramfors kommun, presenterar sig.

Kommunalrådet Jan Sahlén hälsade välkomna och talade om vilket värde vi sätter på vårt gemensamma minne, och att diskussioner som den idag borde ske varje dag, och inte bara under revidering av en plan.

Vår historia bär vi med oss och den talar om vilka vi är. Orden "bestialisk förstöring" har använts för att beskriva när vi bygger bort eller raserar historiska miljöer. Det är lätt hänt att man tar bort ett historiskt lager, vilket vi har många av i vårt landskap, när vi exploaterar nytt. Frågan nu är "vilka historiska lager vill vi ska vara närvarande i vår vardag, vilka vill vi lyfta vidare till kommande generationer, vad är viktigt för oss som bor i denna kommun?".

I dialogen behöver vi komma fram till vad som är viktig för vår historia. Kulturmiljöplanen styr vad vi ska vårda, skydda, bevara. Det som inte är viktigt kan naturen få ta över, men inte bestialiskt förstöra våra miljöer.

Presentation

Karin och Andras presenterar dagens agenda

1. Presentationsrunda
2. Introduktion – kulturmiljöer
3. Workshop – viktiga kulturmiljöer i Kramfors
4. Fika
5. Workshop karaktärsdrag - vad är kännetecknande för vår kommun
6. Sammanfattning och avslut

Presentation av deltagarna som bodde i/representerade:

Sandslån, Dynäs 2 (representerade förening för bevarande av båten), Bollstabruk, Jättesta, Babelsberg, Köja, Lunde, Svanö, Klockestrand, Högsta och Lugnvik.

Finns broschyr om Bollstabruk riksintresse framtagen av Länsmuséet Västernorrland.

Kulturarv är både materiellt och immateriellt. Det är föränderligt, vad vi anser vara del av kulturarvet idag kanske inte kommande generation tycker är det. Detta kommer inte kulturmiljöplanen handla om.

Kulturmiljö är fysisk miljö, byggnader och platser. Miljöer där vi människor har gjort åverkan eller påverkan. Detta ska kulturmiljöplanen handla om.

Vad är en kulturmiljöplan?

Vi ser det som ett strategiskt dokument för bättre beslut, kunskapsunderlag. Inte bara kommunen ska vägledas av den utan andra också.

Skyddade kulturmiljöer

Byggnadsminnen

Länsstyrelsen hanterar byggnadsminnen. 7 enstaka byggnader och 2 statliga byggnadsminnen finns i kommunen,

Riksintressen

Riksintressen är till skillnad från byggnadsminnen hela områden, tex är hela Bollstabruk ett riksintresse. Kommunen har 12 riksintressen inom 11 områden.

Andra skyddade kulturmiljöer

Kyrkor

Fornminnen

Kulturresevat - Marieberg

Tysta kulturarv

Inte bara traditionella kulturmiljöer som kyrkor, gamla hus och fornlämningar är viktiga att vårda. Viktigt att lyfta fram grupper som sällan får synas. Exempelvis kvinnor, barn, hbtq, samer och ekonomisk klass.

WORKSHOP

- Vilka samhällen i kommunen har en intressant historia? Är något samhälle särskilt viktigt?
- Vilken betydelse har havet och älven haft? Finns det kulturmiljöer där?
- Finns någon fornlämning som är särskilt känd? (myter och berättelser)
- Vad är viktigt att visa på i Kramfors stad?
- Vad har tillkommit som våra barn kommer betrakta som kulturmiljö?
- Vilka av folkrörelsernas miljöer är särskilt viktiga?
- Vad är viktigt för just dig?

5 minuter – tänk vad är viktigt för just dig.

Sedan - samtal ihop, runda runt bordet – sätt pluppar på karta vad ni tycker är intressant.

FIKA till 19:50

Presentation av kartorna (uppsatta på väggen)

Grupp 1

Ådalens industrilandskap

Fisket, som ett tema för hela Kramfors.

Älven som kommunikationsled

Älvtrafiken. Vilka platser har vi som illustrerar detta på ett bra sätt, finns en vilja för att dokumentera detta eller presentera detta?

Bollstabruk

Strökajerna - industrilandskapet, vilken betydelse har det för vårt minne? Sågverken.

Sandslån

Mariebergs kulturreservat

Sötvattenstunnel, pumpstationen, Herberts stråle

Lunde

Med all historik.

Nensjö herrgårdar

Centrala delarna av Kramfors

Wibergska huset och de äldre byggnaderna ur Kramfors historia.

Babelsberg

Hela den miljön, berget med trappan.

Vid Björknäs ridskola finns det en ristning av ett skepp, det har funnits en herrgård som brändes ned, alléer fanns (nu nedtagna).

Högbonden – kan kopplas till Ådalens industrilandskap.

Norrstigen – älven och kommunikationen.

Grupp 2

Västeråsen

Naturreservat, fåbodemiljö.

Sandö

Häxmiljöer

Bålberget

Älven och sågverksepoken

Önskar vi hade ett museum för det, för hela Ådalen. Mycket dokumentation finns ju redan.

Nyland

Tingshuset, Falckska gården.

Nyadal

Missionskyrkan, sågverket.

Frånö folkets hus

Bollstabruk

Kungsgården

Grupp 3

Hallstanäs.

Finns flera vackra hus att lyfta fram, vacker industrilokal som är förfallen. Sulfitfabrik. När man går över udden ser man vilken potential området har. Miljön är förstörd med fiberbankar, men vi kan se det som ruinromantik. Vi kunde göra något finkulturellt där. Ordna opera på skäret! Låt ångarna lägga till och folk går på opera.

Svanö

Fantastisk bruksmiljö, underhållen och bevarad, kan lyftas mer. Förut gick färjan dit, det var roligare, nu åker man bil dit. Det blir inte samma utflytskänsla då.

Sandslån

Unik miljö. Delvis förfall på ön, men fortfarande en speciell miljö. Den är värd att kämpa för. Hela boendemiljön (inte bara tegelhusen), det är mysigt och trevligt, egnahemsmiljön, lite oregelbundet, Ett bra minnesverk över 20- och 30-talet. Och så koppling till nya Box.

Häxmiljöer

Navet, Torsåker, kyrkan där, bålberget, ett historiskt minne som är undangömt, det kan lyftas. Han har flera bra idéer för det.

Marieberg

Bevarade arbetarlängor, en bruksmiljö som finns kvar. Det finns många miljöer som finns kvar, men det behövs kapital och intresse för att sköta.

Fiskelägen

Magneter, och speciella. Den kan dra mycket mer folk, kan bli en tillväxtmotor.

Utsiktsplatser och höga berg

Alla våra höga berg i Höga kusten, inte för landskap utan för utsiktspunkter. Det finns det fullt med. Detta kan vi göra något av, en led kanske, det skulle dra folk. Det finns en led med utsiktspunkter, men fler berg kunde läggas till. Väjaberget, Svedjeberget, Dalar och så vidare.

Lundemiljön

Hela Lunde samhälle är speciellt, trevligt och mysigt. Håller det på att dö bort eller överlever det? Kan vi göra något med det?

Industrivägen

Ett antal fabrikslokaler som håller på att falla ihop. Från Brunne och uppåt.

Mannaminne

Inklusive Häggviksmiljön

Fäbodmiljöer

Ex Sandsjön

Ångermanälven

(ej märkt i kartan) Vi har ju vänt oss från älven, men den livliga båttrafik som funnits där – hur lyfter vi den?

Grupp 4

Bollstabruk

Borgberget i Ytterlännäs (fornborg)

Väjabacken (toppstugan)

Missionskyrkan Klockestrand, Sion

Missionshuset i Nyadal (är även byggnadsminne)

Lundeområdet

Lunde tullstation, monument, Folkets hus, gästhamn – det har förut tagits fram utvecklingsförslag för området.

Gamla idrottsplatser

Hoppbacke, Mariebergs, Maltes

Babelsberg

Har många olika byggnader

Wibergska huset i Kramfors

Latbergsområdet

Rekreationsområde som fungerar året runt, med skidspår osv. Detta med tanke på ungdomarna som idag är viktigt för dem

Alla badplatser, till exempel Gissjö

På badplatserna skapas barndomsminnen. Vissa badplatser växer ju igen. Vid Gålåns camping röjer de nu, men sprängsten är kastad så sanering behövs.

Alla stränder som hör till sågverken

Där finns det ofta bakaved (bakdelen av timmer), ex Nyadal. Det håller på att försvinna, havet tar dem.

Vackra vägar

Håller på att växa igen, till exempel Nyadalsvägen som var Sveriges vackraste väg. Sly och träd gör att vi inte ser den vackra miljön vi har. Ödsberget, riksväg 90 norr om Kramfors.

Teman och profilområden

Varje bord ska tänka igen!

Önskade tillägg eller ändringar från grupperna

Sjöfartsmiljöer

Det finns ju inga kvar, men det kanske kan gå att blåsa liv i det igen

Medeltida miljöer

Det finns ju spår från medeltiden

Dragspel

Som representant för musik och kultur i Ådalen. Kyrkokörer.

Skogsmiljö och fäboddar

Fornlämningar

Sjöfart och Handel

(i historiskt perspektiv) lade grunden till det som kom sedan

Vandringsleder

Brukssamhällen och sågverkssamhällen

Skillnaden mellan bruksmiljö och sågverksmiljö.

Bara Bollsta är ett bruk i grunden, de andra är nyanlagda sågverkssamhällen

Det borde stå Ådalens Industrilandskap. Det namnet rymmer in både och, även Ådalen -31.

Fäbodmiljöer och dalarnas jordbruk

Fäbodarna är ju jordbruk

Folkrörelserna

Som i förlängningen är politik, och det är i förlängningen Ådalen 31.

Älven

Båttrafik, lämningar av industrin på väg ut i vatten, all historisk miljö, Styresholm, häxberget.

Konstmiljöer

som kanske inte är karaktäristik, men som ändå finns här, konst och musik.

Men kulturarvet är viktigt – vi har sången och de byggnader som tillhör den. Kulturen som vi utför! Särskilt i kyrkorna, kyrkokörerna är Sveriges största folkrörelse. Hembygdsgårdar, gamla kapell, kyrkoruiner. Verksamheten som varit i dessa och fortfarande är i dessa. Det bör lyftas fram.

Sista steget

Deltagarna fick rösta (med tre färgpluppar var) på de teman/profilområden som är mest karaktäristiska och kännetecknande för Kramfors kommun.

Medborgardialog 2018-11-27 Centrumhuset i Ullånger

10 deltagare.

Övriga samtalsämnen som är svåra att placera i någon av grupperna eller delar i workshopen

Önskemål från deltagarna att det hade affischerats mer om denna träff.

Känns konstigt att även Näsåker är Höga Kusten. Innehållet är viktigt.

Petersson Berger, är född i Ullånger. Borde lyftas fram.

En negativ grej är det är så skräpigt utefter vägarna.

Strandskyddet – är det positivt eller negativt för kulturmiljön?

Egnahemsområden – finns det verkligen kvar några riktiga sådana i Kramfors?

Presentation

Karin

från Samhällsavdelningen, Kramfors kommun, presenterar sig och dagens agenda (se ovan, anteckningarna från 22:a november).

Skillnad mellan kulturmiljö och kulturarv.

Kulturmiljöplanen är ett strategiskt dokument för kommunen.

Det gamla dokumentet är från 1990. Lagstiftning har förändrats, miljön har ändrats, synen på vad som är värdefull kulturmiljö har ändrats kanske. Tillsammans kan vi göra något av kulturmiljöerna, utveckla, använda se till att de inte förfaller. Planen kan bli en vägledning för dem som bor här, inspirera för att bygga nytt.

Vi ska också tänka på det tysta kulturarvet. Förra veckan sammanföll med regnsbågeveckan.

Det är viktigt att lyfta fram grupper och berättelser som inte fått plats förut, hbtq, kvinnor, barn, samhällsklass, samer. Vad är det för miljöer och byggnader som vi lyfter fram nu. Vems är berättelserna?

Det vi gör idag är kunskapsinsamling. WSP har varit ute och inventerat, de är sakkunniga och har kompetenser som ofta inte finns i en liten kommun: arkeologer, bebyggelseantikvarier och kulturgeografer. De kommer dock inte härifrån. Det är viktigt att vi som bor här får tycka till om vad som är värt att bevara. Kommunen önskar inspel till kulturmiljöplanen. Allt som sägs på medborgardialogen kommer inte in i kulturmiljöplanen.

Presentation av deltagarna som bodde i/representerade:

Björnänge, Nordingrå, Bönhamn (Nordingrå hembygdsförening), Örnköldsvik, Häggvik (stiftelsen Mannaminne), Ulvvik, Näsänget, Ullånger, Vibyggerå, Docksta, Klockestrand, Bäckland.

WORKSHOP, tänk 5 minuter själv sedan tillsammans i gruppen

- Vilka samhällen i kommunen har en intressant historia? Är något samhälle särskilt viktigt?
- Vilken betydelse har havet och älven haft Finns det kulturmiljöer där?
- Finns någon fornlämning som är särskilt känd? (myter och berättelser)
- Vad är viktigt att visa på i Kramfors stad?
- Vad har tillkommit som våra barn kommer betrakta som kulturmiljö?
- Vilka av folkrörelsernas miljöer är särskilt viktiga?
- Vad är viktigt för just dig?

Presentation av kartorna (uppsatta på väggen)

Grupp 1

Fokuserade på platser som inte är självklara

Nyland

Tingshuset.

Lunde

Sandö

Glasbruket. Olle Gustavsson har mycket material om det hela.

Sandö har bästa kapaciteten i Höga Kusten för övernattningar. Volvo hade sin stora utställning där, men offentliga sektorn använder den inte vilket är en brist.

Gård och bygd

Nora, Nordingrå, har präglat bygden.

Kyrkorna, bönhusen

De har ett kulturvärde, mer en fråga hur vi exponerar dem.

Kulturvandringarna

De har betydelse i hela trakten. (konstutställningar, Nordingrå konstrunda)

Berättelser kopplade till miljöer

Det finns många berättelser att fånga så de inte försvinner. Det är viktigt för framtiden att civilsamhället berättar så att det förs vidare, det är också det tysta kulturarvet.

Landhöjningen

Dalsberget, Rävsn.

Alla kyrkor

Vi markerade Nordingrå, det får representera alla kyrkor. Särskilt Nyadals bönhus som håller på att förfalla.

Byggnader

Gamla skolor, gamla lärosäten, men också mer kollektivt alla kulturminnen i trakten. Den ideella sektorn håller igång allt.

Leder i området

Grupp 2

Nordingråvallen

Det är en så ung ort som ändå är en huvudort. Blev en ort på 40-talet. Kyrkoruinen och stallarna. Ny beslagning som har kostat på.

Hantverk och tillverkning

Som Mjällom, skofabrikerna,

Okända badplatser (pärlor)

Kapell

Sälgruppar

Längst ut i Norrfällsviken finns sälgruppar. Enkelt uttryck är det vid havet några märkliga gruppar mot vattnet. Speciellt en anges som exempel. Man tror det varit fångstgruppar, typ, man övernattade i närheten, och sedan spetsade man sälarna.

Hallstanäs massaindustri. Gamla arkitektritade byggnader, många som bara står och förfaller. Kan vara fr turism.

Rävsön

Näs

De stora gårdarna mot Älgsjö och udden mot Nässjön. Kulturbetesmark

Galgen i Ullånger, landmärke.

Docksta

Centrum med butiker från 70- och 60-tal. Hela området.

Bäckland

Den tomma gården med den blåa gården. Vacker.

Folkskolan i Lockne.

Sågverk

Köja, Marieberg

Styrnäs och Torsåker kyrka

Där har legat en äldre kyrka vid Styrnäs, det bildade som två torn på sidan om älven – försvarsanläggning, för att få kontroll över älven.

Mannaminne

Bron över Riksväg 90 i Kramfors

Konsten – min längtan. Det är mycket konst runt om resecentrum.

De strategiskt placerade kyrkorna

Ett abstrakt synsätt, när man åker förbi en kyrka ska man tänka på hur landskapsbilden vore utan kyrkan. Kyrkorna är perfekt placerade i landskapet.

Salteå

Så många orörda byggnader. Sådant man lätt missar.

Behandlingshem

Historiken runt dem. Kommunövergripande. Både som arbetsplats och företeelse.

Hola

Med häxmuséet.

Försvarsanläggningarna utefter älvarna. Borgen.

Dessa borde också lyftas mer.

Grupp 3

Sandöbron

Sågverksmiljöer

Sandslån, flottningsleder.

Idrottsplatser

Skidspår och alla föreningar.

Bruksmiljöer

Kultur som hör till Bollstabruk.

Samernas livsmiljöer

Norrfällsviken, Lappudden

Högbonden

Sjöfartshistoria, fyrar

Barsta

Gävlefiskarnas kapell

Konst och hantverk

Konstrundan, möbeldesign, Dockstaskon, Mjälloms tunnbröd.

Fornminnen

Mannaminne

Nutida kulturmiljö

Gästhamnar som kulturmiljö

Gårdbutiker

Som en modern kulturmiljö att samlas vid, även Ica Nordingrå är ett modernt nav

Spår av surströmmingstillverkningen

Finns det några spår kvar? Doften är kvar...

Jordbrukshistoria

Ladugårdar, ängslador – minnen av jordbruket

Vackra vägsträckor – grusvägar

Badplatser, insjöbad

Korsbönning (byggnadssättet)

Centrumhuset i Ullånger

Nutida. Det som är nytt kan också vara bra. Det som är fult kan också vara bra.

Spår från samernas historia

I Grössjö finns inga turister, men ovanför byn finns Saltsjön. Där finns en skylt från länsstyrelsen som berättar om samerna. Man kan se var man lade i båtarna. Spår och stigar där samerna gick finns kvar. Naturum har haft samernas historia som tema ett helt år. Boplatser osv. Det är förödande att svenskarna tagit över och samernas historia har gömts undan.

Naturum Skuleberget

Temat och profilområden

WSP har tagit fram:

1. Brukssamhällena
2. Fäbodmiljöer
3. Dalgångarnas jordbruk
4. Fiskemiljöerna
5. Folkrörelserna

Tillkom från förra medborgardialogen

6. Sjöfartsmiljöer – kommunikationsleder via vatten
7. Medeltida miljöer
8. Dragspel/musik/konst
9. Vandringsleder
10. Egnahemsområden

Önskade ändringar eller tillägg från grupperna

Industrisamhället

Massindustrin borde ingå i temat brukssamhälle. Brukssamhälle är 1800-tal, men även 1900 talet ska vara med.

Ovårdat yttre som störande bild i landskapsbilden.

Gamla fastigheter, bilskrot på tomter. Det är stor skillnad på hur folk här ser på sin tomt, jämfört med i Dalarna. Vi kanske kan ha RUINROMATIK.

Behandlingshem

Kyrkor

Särskilt längs pilgrimsleden – främst från medeltiden, men även andra strategiskt placerade i landskapet med jämna mellanrum.

Landhöjningen

Hur det påverkar kulturmiljön och spår av fornminnen

Småindustri

Skor, hantverk, entreprenörskap. Surströmming.

Nutida kulturcentrum

Tex ICA, Mannaminne, Centrumhuset. Dagens kulturmiljöer – mötesplatser. Inte bara konst, utan samlingspunkter där folk umgås.

Tätortsmodellen.

Alla de små orter som ännu har skola, kyrka, affär, idrottpalats, banker. Det är speciella levande platser och turister är förvånade att det är öppet och fortfarande finns.

Turistmiljöer

Redan för 40-50 år sedan kom folk och hyrde överallt i byarna. Familjen flyttade till mindre rum och hyrde ut huset under säsong till turister. Det har utvecklats hela samhället. Pensionaten, Box, gästgiverierna. Nu är det hotell och bed&breakfast.

Berg och borgar

Sista steget

Deltagarna fick rösta (med tre färgpluppar var) på de teman/profilområden som är mest karaktäristiska och kännetecknande för Kramfors kommun.